

КРАЄВСЬКИЙ І. В.,
аспірант кафедри цивільного права
та процесу юридичного факультету
(Львівський національний університет
імені Івана Франка)

УДК 347.122:[347.724+347.191.4](477)

ПРАВОВА ПРИРОДА ВІДНОСИН МІЖ ТОВАРИСТВОМ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ Й УПРАВИТЕЛЕМ ТОВАРИСТВА

У статті досліджується правова природа відносин, пов'язаних зі здійсненням управління товариством з обмеженою відповідальністю. Звертається увага на наявні недоліки у правовому регулюванні, пропонуються зміни до чинних нормативно-правових актів. Підсумком дослідження є визначення правової природи відносин між управителем і товариством, а також загальних засад відповідальності управителя.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, управитель товариства з обмеженою відповідальністю.

В статье исследуется правовая природа отношений, связанных с осуществлением управления обществом с ограниченной ответственностью. Обращается внимание на существующие недостатки в правовом регулировании, предлагаются изменения в действующие нормативно-правовых актов. Итогом исследования является определение правовой природы отношений между управляющим и обществом, а также общих принципов ответственности управляющего.

Ключевые слова: общество с ограниченной ответственностью, управляющий общества с ограниченной ответственностью.

The article examines the legal nature of the relationship related to management of a limited liability company. Attention is drawn to existing shortcomings in the legal regulation, proposed changes to current regulations. The outcome of this study is to determine the legal nature of the relationship between the manager and the company as well as the general principles of responsibility manager.

Key words: limited liability company, manager of a limited liability company.

Вступ. Цивільне законодавство України встановлюючи структуру й засади діяльності товариства з обмеженою відповідальністю надає можливість учасникам товариства самостійно визначити систему органів управління, їхню компетенцію та порядок діяльності. Одним зі способів здійснення управління в товаристві є передання керівних функцій управителю – професійному менеджеріві. Указаний спосіб управління є звичним у країнах західної Європи та США, проте в українському бізнесі широко не застосовується. Однією із причин такої ситуації є відсутність нормативно-правового регулювання вказаних відносин.

Правова природа відносин, пов'язаних із діяльністю товариства, досліджувалась вітчизняними авторами, такими як В.Е. Беяневич, О.М. Вінник, О.В. Дзера, О.Р. Кібенко, В.М. Коссака, В.М. Кравчук, Н.С. Кузнецова, І. В. Спасибо-Фатеева, В.І. Цікало, Я.М. Шевченко, В.С. Щербина та інші.

Постановка завдання. Натомість відносини, пов'язані зі здійсненням управління діяльністю товариства з обмеженою відповідальністю управителем, висвітлено не достатньо. Установлення правової природи правовідносин і засад юридичної відповідальності сприятиме ефективній охороні й захисту прав та інтересів товариства з обмеженою відповідальністю.

Результати дослідження. Правовідносини між товариством з обмеженою відповідальністю й управителем виникають на підставі цивільного договору. Ці відносини будуються на засадах рівності між суб'єктами, вільному волевиявленні та майновій самостійності. Однією зі сторін такого договору є товариство з обмеженою відповідальністю й управитель як особа, котра надає послуги стосовно управління товариством. Зважаючи на суб'єктний склад, убачається подібність із договором управління майном. Проте, аналізуючи правову природу такого договору, не можна назвати його договором управління майном, який визначений главою 70 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Указане ґрунтується на тому, що за договором управління майном в управління передається майно або підприємство як єдиний майновий комплекс. Договір управління майном є способом здійснення права власності на майно, коли право власника повністю або частково від власного імені реалізується управителем. Натомість за договором управління товариством з обмеженою відповідальністю в управління передається товариство як організація з його органами управління. Сутність цього договору, на відміну від договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, – здійснення юридично-фактичних послуг, які управитель надає від імені товариства, яким управляє [1, с. 403]. Предметом договору є послуга щодо організації й здійснення управління самим товариством. ЦК України за умовами договору управління майном обмежує особу управителя лише суб'єктом підприємницької діяльності. Проте якщо особа відповідає необхідним вимогам і за кваліфікацією підходить господарському товариству для виконання поставлених завдань із його управління, то доцільно надати юридичній особі можливість обрати управителем також і фізичну особу. Крім того, до часу становлення на вітчизняному ринку послуг кваліфікованих управителів така перехідна умова є необхідною.

За відсутності нормативно-правового регулювання відносин управління товариством у приватноправовій сфері є окреме регулювання у сфері управління державними підприємствами. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України «Про управління корпоративними правами держави» від 15.05.2000 р. № 791 затверджено Положення про представника органу, уповноваженого управляти відповідними корпоративними правами держави в органах управління господарських товариств; Порядок проведення конкурсу з визначення уповноваженої особи на виконання функцій з управління корпоративними правами держави; Порядок звітності представників органів, уповноважених управляти відповідними корпоративними правами держави в органах управління господарських товариств; Порядок управління акціями (частками), які перебувають у державній власності, господарських товариств, створених за участю Фонду державного майна. Із аналізу наведених актів випливає, що предметом правового регулювання є управління корпоративними правами держави. Характер відносин між сторонами визначається нормами ЦК України про договір доручення. Під здійсненням повноважень з управління корпоративними правами держави мається на увазі реалізація представником прав учасника товариства відповідно до статуту товариства, чинного законодавства й договору доручення.

Із наведеного вбачається, що вказані нормативні акти стосуються відносин товариства та його учасника; від імені останнього діє відповідний представник – фізична або юридична особа. При цьому повноваження представника спрямовані виключно на реалізацію учасником товариства його корпоративних прав, що випливає із Типової форми договору доручення на виконання функцій з управління пакетом акцій, що належить державі, затвердженої Наказом Фонду державного майна України від 01.03.2004 р. № 383. Зокрема, представник наділяється повноваженнями представляти в установах, організаціях і державних органах інтереси держави у справах управління корпоративними правами держави в товаристві; надавати органу управління пропозиції щодо внесення відповідних змін і доповнень до цьо-

го договору й до завдання представника; подавати органу управління пропозиції щодо доцільності реорганізації або ліквідації товариства та щодо відповідності обійманим посадам голови й членів правління, а також членів спостережної ради товариства, які також представляють інтереси держави; подавати пропозиції щодо включення до порядку денного загальних зборів товариства питань тощо. Отже, визначені правовідносини різняться від тих, що виникають між товариством з обмеженою відповідальністю й управителем, оскільки мають інший предмет правового регулювання, суб'єктний склад і природу правовідносин. Подібність викликають хіба що завдання, які ставить власник перед управителем, а саме: здійснення управління чи то товариством, чи корпоративними правами. Проте норми правового регулювання за договором доручення не можуть бути застосовані до правовідносин щодо управління товариством. Зазначене пов'язане з тим, що змістом договору доручення є чітко визначений перелік юридичних дій, які належить учинити повіреному. Ст. 1003 ЦК України визначено, що дії, які належить учинити повіреному, мають бути правомірними, конкретними та здійсненими. На відміну від зазначеного, змістом договору про управління товариством є саме послуга щодо управління (керування) товариством, тобто процес планування, організації, мотивації й контролю, необхідний для того, щоб сформулювати та досягти цілей організації [2]. Відповідно, такий процес управління не може містити чіткого, конкретного переліку дій, які необхідно вчинити управителю. Може бути визначено лише межі допустимої поведінки. Завдання перед управителем стоїть таке, щоб використовуючи всі професійні, особисті якості й не заборонені методи, забезпечити прибутковість товариства з обмеженою відповідальністю та його розвиток.

Крім того, за договором доручення дії представника спрямовані на вчинення від імені й в інтересах товариства лише юридично значимих дій (правочинів). Натомість управитель за договором про управління товариством може вчинити не тільки юридичні дії, а також інші дії, які не мають наслідком виникнення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків для товариства з обмеженою відповідальністю. Зокрема, ведення внутрішньої діяльності товариства, звітування перед товариством за виконану роботу тощо.

Разом із тим приклад правовідносин у сфері управління корпоративними правами держави може бути використаний в аспекті розкриття процедури обрання особи, яка має бути управителем. Зокрема, Порядок проведення конкурсу з визначення уповноваженої особи на виконання функцій з управління корпоративними правами держави визначає повноваження органу, уповноваженого на проведення конкурсу, порядок затвердження завдання для управителя, умови участі в конкурсі, порядок проведення конкурсу, порядок визначення переможця конкурсу. Ці елементи правового регулювання можуть бути використані у правовідносинах з приводу управління товариством і закріплені в статуті товариства.

Важливо для розуміння природи правовідносин і засад юридичної відповідальності також визначити статус та місце управителя у системі управління товариством з обмеженою відповідальністю.

Із засад цивільного законодавства, що регулюють правовий статус органу товариства з обмеженою відповідальністю, убачається, що орган товариства є структурною частиною товариства, який утворюється у визначеному законом або статутом порядку, володіє визначеними повноваженнями й функціонує шляхом прийняття актів органу товариства. Із аналізу наведених ознак випливає, що управитель не відповідає жодній із зазначених, оскільки є самостійним учасником цивільних відносин, утворюється в інший спосіб, ніж орган товариства, дії вчиняє не від імені своїх органів управління (якщо це юридична особа), а від імені органу товариства з обмеженою відповідальністю.

Варто розмежовувати відносини, що виникають на підставі договору управління товариством, і відносини, що складаються під час реалізації виконавчим органом юридичної особи своїх повноважень з управління справами юридичної особи. Орган юридичної особи – юридична конструкція, яка створюється правом з метою надання йому (органові) можливості сформулювати й виразити волю юридичної особи та відстоювати її інтереси. Законом устанавлюється необхідність формування певних органів юридичної особи, їхній склад, по-

рядок утворення, а також компетенція [3, с. 36], тобто перелік тих питань, стосовно яких той чи інший орган юридичної особи може приймати рішення. Управління юридичною особою створюється шляхом перерозподілу компетенції між органами юридичної особи [4, с. 493].

Договір управління господарським товариством має на меті заміну на певний строк виконавчого органу юридичної особи іншою правосуб'єктною особою. Отже, управитель не є органом товариства, а лише може виконувати його функції через реалізацію повноважень отриманих від вищого органу управління товариством.

Відповідно до положень ст. 145 ЦК України, до виключної компетенції загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю належить створення, відкликання виконавчого органу та визначення форм контролю за діяльністю виконавчого органу. Із наведеного вбачається, що обрання форми здійснення функцій поточного керівництва діяльністю товариства належить загальним зборам учасників і характеризується диспозитивністю. Відтак за рішенням загальних зборів учасників товариства укладається договір про передання в управління товариства. Від імені товариства такий договір може підписати головуючий на загальних зборах учасників товариства або уповноважений учасник товариства. Порядок укладення такого договору доцільно визначати в статуті товариства. Зокрема, якщо учасник товариства вважає, що виконавчий орган товариства неефективно виконує покладені на нього функції, то він може ініціювати розгляд питання на загальних зборах учасників про залучення управителя.

Із описаних обставин можна зробити висновок, що невизначеним залишається статус і місце виконавчого органу товариства, оскільки фактично з'являється особа, яка за повноваженнями дублює директора (дирекцію) юридичної особи. Проте однією з моделей організації управління в товаристві є фактична відсутність виконавчого органу за умови укладення договору про управління товариством із покладенням відповідних функцій на управителя. Це означає, що до повноважень управителя товариства з обмеженою відповідальністю буде зараховано таке: дії від імені та в інтересах товариства в цивільному обороті (зовнішніх відносинах); забезпечення виконання рішень загальних зборів учасників товариства; учинення інших дій цивільного характеру. Разом із тим така модель організації управління в товаристві з обмеженою відповідальністю не повинна порушувати систему її органів, найперше це стосується виконавчого органу товариства. Як варіант можливо визначити особу серед учасників товариства або іншу уповноважену загальними зборами учасників особу для здійснення нагляду за діяльністю управителя. При цьому потрібно встановити превентивні заходи, пов'язані з тим, що управитель щоквартально має подавати на розгляд уповноваженої особи й один раз на півріччя на розгляд загальних зборів учасників товариства звіт. Крім того, у разі систематичного погіршення одного з показників роботи товариства з обмеженою відповідальністю за звітний період (обсяг реалізації продукції, балансовий прибуток, заборгованість перед бюджетом, заборгованість перед Пенсійним фондом, заборгованість із виплати заробітної плати, кредиторська заборгованість) уповноважений орган товариства приймає рішення про дострокове припинення повноважень управителя.

Отже, за відсутності нормативного регулювання можна визначити загальні засади, які стосуються правової природи договору управління товариством і відповідальності управителів перед товариством з обмеженою відповідальністю. Відносини між управителем і товариством виникають із приводу надання послуг управління. Тому потрібно застосовувати правове регулювання, передбачене у главі 63 ЦК України. Крім того, істотними умовами договору про управління товариством потрібно визначити умови про обсяг повноважень управителя, умови та ступінь відповідальності за неналежне виконання функцій з управління товариством, порядок припинення правовідносин із управління товариством.

Отже, на основі правової природи відносин між управителем і товариством з обмеженою відповідальністю визначаються засади відповідальності. Юридична відповідальність має бути встановлена договором. Якщо такої відповідальності сторони в договорі не передбачили або передбачили інші умови, ніж визначені законом, то застосовуються положення про відповідальність за нормами цивільного законодавства. Як установлено,

до цих правовідносин потрібно застосовувати загальні положення про правове регулювання договору про надання послуг. Управитель товариства з обмеженою відповідальністю несе цивільну відповідальність за збитки, заподіяні протиправними діями (бездіяльністю). Відповідно, управитель товариства буде нести відповідальність за реальні збитки (витрати на відновлення порушеного права, втрату й пошкодження його майна) та упущену вигоду (неотримані доходи, які товариство отримало б за звичних умов цивільного обороту, та право на ту суму доходів, яка співвідноситься з отриманими директором особистими вигодами у зв'язку з його неправомірною поведінкою). Протиправна поведінка управителя полягатиме в невиконанні або неналежному виконанні договору. Обов'язковим елементом відповідальності сторін договору є вина. Крім того, управитель, який порушив договір, відповідає за це порушення, якщо не доведе, що належне виконання виявилось неможливим унаслідок непереборної сили, якщо інше не встановлено договором або законом.

Не можуть бути застосовані до цих правовідносин умови відповідальності управителя за змістом договору управління майном. Зокрема, ЦК України у ст. 1043 визначає критерій для відповідальності – порушення управителем належної турботливості про інтереси товариства. Цей критерій є не чітким і не має тлумачення в судовій практиці. Натомість доцільно було б визначити критерії добросовісності й розумності, які застосовуються при визначенні загальних засад цивільного законодавства. Під добросовісністю розуміють прагнення сумлінно захистити цивільні права та забезпечити виконання цивільних обов'язків. Розумність – це зважене вирішення питань регулювання цивільних відносин з урахуванням інтересів усіх учасників, а також інтересів громади (публічного інтересу) [5, с. 10]. Отже, оцінний характер категорій добросовісності й розумності повинен трактуватись управителем товариства з обмеженою відповідальністю як його обов'язок вести справи товариства способом, оптимальним для досягнення мети, зі збереженням балансу прав та інтересів усіх суб'єктів цивільних правовідносин, у яких останнє бере участь, і балансу ризику.

Іншою умовою відповідальності договір управління майном визначає субсидіарну відповідальність управителя за боргами, що виникли у зв'язку зі здійсненням ним управління, якщо вартості майна, переданого в управління, недостатньо для задоволення вимог кредиторів і в разі вчинення правочинів із перевищенням наданих йому повноважень або встановлених обмежень. Тобто, у будь-якому випадку, застосовуючи субсидіарну відповідальність, частка відповідальності за збитки, завдані управителем товариству з обмеженою відповідальністю, може покладатися також і на товариство. Проте обґрунтовано видається повна особиста відповідальність, зокрема, управителя товариства за дії (бездіяльність) або рішення, якими завдано збитків господарському товариству. Тому доцільно застосувати в цьому випадку інститут регресної відповідальності. Регрес передбачає право особи, котра відшкодувала шкоду, звернутися з вимогою про повернення виплаченого до боржника, з вини якого завдано шкоди. При цьому особа, яка завдавала шкоди, та особа, яка несе відповідальність за завдану шкоду, не збігаються. Унаслідок неправомірних дій (бездіяльності) управитель товариства з обмеженою відповідальністю має відшкодувати збитки товариству в повному обсязі, причому відповідати він має виключно перед юридичною особою, а не перед її контрагентами чи будь-якими іншими третіми особами як солідарний боржник.

Висновки. Отже, засади відповідальності у правовідносинах між управителем і товариством з обмеженою відповідальністю визначаються договором та законом. Управитель несе відповідальність у повному обсязі за збитки, заподіяні товариству з обмеженою відповідальністю, унаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків, якщо інше не передбачено договором між ними. Разом із тим у разі порушення договору товариством з обмеженою відповідальністю, якого представляє управитель, останній має право на одержання винагороди в розмірах, передбачених договором, а також на відшкодування збитків, яких він зазнав унаслідок невиконання або неналежного виконання договору другою стороною.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р.А. Проблеми довірчих відносин в цивільному праві / Р.А. Майданик. – К. : Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2002. – С. 403.
2. Вільна енциклопедія (Вікіпедія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org>.
3. Борисова В.І. Органи юридичної особи / В.І. Борисова // Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2002. – Вип. 53. – С. 36.
4. Цивільне право : [підручник] : у 2 т. / [В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, Т.І. Бегова та ін.] ; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького – Х. : Право, 2011. – Т. 2. – 2011. – С. 493.
5. Цивільний кодекс України : [коментар]. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2003. – С. 10.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (з наступними змінами й доповненнями) // Офіційний вісник України – 2003. – № 11. – Ст. 461.
7. Цивільний кодекс України : [науково-практичний коментар] / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К. : Істина, 2003. – 928 с.
8. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ (з наступними змінами й доповненнями) // Голос України. – 1991. – № 198.
9. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративне управління : [монографія] / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої]. – Х. : Право, 2007. – 500 с.

